

La transició a la Sostenibilitat com a sortida a la crisi sistèmica

Cap a un nou model socioeconòmic més just i sostenible, capaç de generar milions de llocs de treball

Amparo Vilches i Daniel Gil

Universitat de València

El tractament oficial de la greu crisi econòmica que afecta a nombrosos països, provocant recessió i pèrdua de milions de llocs de treball, a la vegada que retalla drets ciutadans, està explícitament orientat a reactivar el creixement econòmic, suprimint o posposant qualsevol mesura que pugua dificultar aquesta reactivació. Això ha portat a debilitar les mesures de protecció del medi “que encareixen la producció, agreujant la crisi” o, per la mateixa raó, a reduir els drets laborals i les inversions en salut, educació, o cultura. Són sacrificis necessaris, s’afirma, per aconseguir una major competitivitat i impulsar un creixement capaç de tornar a crear llocs de treball. Intentarem mostrar, però, que aquesta és una estratègia que sols beneficia interessos particulars a molt curt termini, agreujant una crisi que no és sols econòmica; i que la solució a aquesta crisi exigeix altre tipus de mesures.

El creixement econòmic no és la solució

És cert que els importants avenços socials que tingueren lloc en part del planeta des de la segona meitat del segle XX (fent que l'esperança de vida mitjana al món passés de 47 anys en 1950 a 64 anys a finals del segle XX) estigueren associats a un extraordinari creixement econòmic: una millor dieta alimentària, per exemple, s'aconseguí augmentant la producció agrícola i ramadera, les captures pesqueres, etc. I aquesta i d'altres millores demanaren maquinària per llaurar, plaguicides, vaixells frigorífics... i abundosos recursos energètics; demanaren, doncs un enorme creixement econòmic, malgrat quedar lluny de satisfer les necessitats de la majoria de la població. Aquesta és una de les raons, sens dubte, que du a molts responsables polítics, moviments sindicals, etc., a seguir apostant per un creixement continuat.

No obstant això, estudis com els de Meadows al voltant dels "límits del creixement", realitzats des dels anys seixanta del segle XX, començaren ja a mostrar l'estreta vinculació entre els indicadors de creixement econòmic i els de degradació ambiental, venint a qüestionar la possibilitat d'un creixement sense límits. El concepte de petjada ecològica -definida com l'àrea de territori ecològicament productiu necessària per obtenir els recursos utilitzats i per assimilar els residus produïts per una certa població- ha permès quantificar aproximadament aquests límits: s'estima que en l'actualitat la petjada ecològica mitjana de cadascun del més de 7000 milions d'habitants és de 2,8 hectàrees, superant amplament la superfície ecològicament productiva (incloent els ecosistemes marítims) o biocapacitat de la Terra, que es veu reduïda a 1,7 hectàrees per habitant. Pot afirmar-se, doncs, que l'espècie humana està consumint més recursos dels que el planeta pot regenerar i produint més residus dels que pot digerir. Tot això justifica que avui parlem d'un creixement insostenible que, en provocar problemes tan greus com el canvi climàtic o la pèrdua de biodiversitat, ens aboca al col·lapse socioambiental. Com explica Brown[1], "De la mateixa forma que un càncer que creix sense aturar-se acaba destruint els sistemes que sustenten la seua vida al destruir el seu hoste, una economia global en contínua expansió destrueix lentament el seu hoste: l'ecosistema Terra". No és possible, doncs, seguir "externalitzant" els costos ambientals (ni tampoc els socials, amb atacs als drets laborals, destrucció de serveis públics, etc.) per a reduir preus i guanyar competitivitat; això pot afavorir el benefici econòmic d'alguns a molt curt termini, però suposa un greu i insostenible atemptat al bé comú que és urgent interrompre.

No té sentit, doncs, pensar en sortir de l'actual crisi econòmica reincidint en els mateixos comportaments depredadors de hiperconsum i de creixement econòmic continuat que han estat degradant tots els ecosistemes i estan fent créixer les desigualtats i la pobresa extrema[2]. Com va advertir Albert Einstein, "No podem resoldre els problemes utilitzant els mateixos raonaments emprats per crear-los".

Significa això que no hi ha sortida per a la crisi? No és possible crear llocs de treball i benestar social sense degradar irreversiblement la biosfera? Ben al contrari: la greu crisi sistèmica que estem vivint actualment, no

sols financera i econòmica, sinó també ambiental i social, és una seriosa advertència de la necessitat i urgència de profundes mesures correctores encara possibles, constituïnt, doncs, com ha assenyalat el Secretari General de Nacions Unides Ban Ki-moon -amb l'assessorament de la comunitat científica- una oportunitat.

Estem encara a temps d'encarar l'actual situació d'emergència planetària i de posar fre al procés de degradació ambiental i social.

La crisi com a oportunitat

Cal deixar ben clar que d'acord amb estudis científics concordants estem encara a temps de fer front a l'actual situació d'emergència planetària i de posar fre al procés de degradació ambiental i social. Podem i deguem aprofitar la seriosa advertència que suposa aquesta crisi per impulsar un desenvolupament autènticament Sostenible, que no significa, com sabem -i cal sempre recordar donades les freqüents tergiversacions, "sosteniment del que hi ha", sinó "capacitat de satisfer les necessitats de la present generació sense comprometre la capacitat de les generacions futures per satisfer-ne les seves". Hem d'insistir en que es tracta de satisfer les necessitats de la present generació, no les d'una minoria, tot i tenint present a les generacions futures, és a dir, evitant mesures que sols contempen el curt termini.

Tenim els coneixements per aconseguir-ho. Així ho han mostrat informes científics com, entre d'altres: "Green Economy Report", del Programa de Nacions Unides per al Medi Ambient (PNUMA); "Energy for a Sustainable future", del Grup Assessor del Secretari General de Nacions Unides en qüestions energètiques i de canvi climàtic (AGECC); "Resilient People, Resilient Planet. A future Worth Choosing", del Grup d'Alt Nivell Assessor de Ban Ki-moon en Sostenibilitat Mundial, etc. No basta, però, amb els coneixements: caldrà exercir una forta pressió social sobre aquells que segueixen apostant per l'actual sistema productiu, que externalitza (és a dir, no té en compte) els costos ambientals i socials, per maximitzar beneficis particulars immediats. De fet s'està avançant ja en la confluència de comunitats científiques, educatives, culturals, ONGs, sindicats... per establir uns Objectius de Desenvolupament Sostenible (presentats ja en el N° 5 d'aquesta revista) que seran aprovats per l'Assemblea General de Nacions Unides en 2015 per servir de guia a l'Agenda Post-2015 de transició a la Sostenibilitat. Una transició que cal concebre -com encertadament ha expressat Greenpeace- com una [R]evolució: revolució per l'amplada dels canvis necessaris, sòlidament fonamentats; evolució, per la durada del procés, que haurà de fer front a fortes resistències i inèrcies.

És mitjançant aquesta transició a la Sostenibilitat com

es pot trobar una sortida real a la crisi –que, insistim, no és sols econòmica, sinó també social, ambiental, política i, en suma, civilitzatòria- i crear els milions de llocs de treball que es necessiten. Amb paraules de Ban Ki-moon, “En un moment en el qual la desocupació creix en molts països, necessiten nous llocs de treball. En un moment en el qual la pobresa amenaça a centenars de milions de persones, especialment en les parts menys desenvolupades del món, necessitem una promesa de prosperitat; aquesta possibilitat està al nostre abast”. Amb aquest objectiu, el PNUMA ha proposat un pla per reanimar l’economia global al mateix temps que, com assenyala Ban Ki-moon, “es fa front al repte definitori de la nostra època: el canvi climàtic”.

No es tracta, doncs, de rebaixar els drets socials i la protecció del medi ambient per tornar a crear llocs de treball al servei dels mateixos interessos particulars que han creat la situació d’emergència planetària que estem patint. Cal, pel contrari, promoure llocs de treball sostenibles, és a dir, que contribuïsquen a la necessària transició a societats sostenibles, donant resposta a les necessitats bàsiques i essencials per una vida satisfactòria de tota la ciutadania. Això suposa crear noves formes de treball, vinculades, per exemple, al desenvolupament de les energies renovables. Però caldrà també donar suport a aquelles ocupacions actuals que ajuden a la Sostenibilitat, com ara el conreu ecològic dels camps, l’educació o la creació cultural, sovint oblidada, malauradament, quan es parla de Sostenibilitat. Convé recordar a aquest respecte les reflexions d’Amin Maalouf al voltant del paper de la cultura contra el consumisme[3]: “Cada vegada som més els que vivim més anys i en millors condicions; i és inevitable que l’avorriment i la por al buit ens assetgen; no és estrany que intentem fugir-ne caient en el frenesí consumista. Si no volem esgotar aviat els recursos del planeta, caldrà que donem tanta preferència com siga possible a d’altres formes de satisfacció, a d’altres formes de gaudi, sobre tot a saber més i a desenvolupar una vida

interior florent”. I afegeix: “No distingim, per ventura, quan parlem de fonts d’energia, entre l’energia fòssil, que s’esgota i contamina, i les energies renovables, com les onades, l’energia eòlica o la geotèrmica, que no s’esgoten? Es podrien fer distincions semblants quan es parla de la nostra forma de vida. Podem intentar satisfer les necessitats i gaudir dels plaers de l’existència consumint més, cosa que implicarà una càrrega per als recursos del planeta i ocasionarà tensions destructives. Però podem també fer-ho d’altra manera, fent prevaldre l’aprenentatge en totes les edats de la vida, animant els nostres contemporanis a que estudien llengües, a que s’apassionen per les disciplines artístiques, a que es familiaritzen amb les diverses ciències, esdevenint així capaços de valorar el que significa un descobriment en biologia o en astrofísica. El saber és un univers incommensurable; tothom podria passar la vida prenent-ne coses sense límit i no l’esgotariem”. I, afegim nosaltres, no es tracta sols de proposar el consum de cultura en volta del consum cultural: participar, junt amb d’altres, en l’elaboració de productes culturals, en l’ampliació del coneixement en qualsevol de les seues formes, en la resolució de problemes, pot donar satisfaccions encara majors.

Ens hem estès en comentar el paper de la cultura en la Sostenibilitat per eixir al pas d’habituals reduccionismes que consideren com treballs sostenibles principalment els vinculats a aspectes tecnocientífics com ara les energies renovables, l’edificació ecològica, la recerca d’eficiència energètica, etc. Per suposat aquests són jaciments d’ocupació sostenible que poden contribuir a la creació de milions de llocs de treball; però la transició a la Sostenibilitat, des de l’actual situació d’emergència planetària, vers societats sostenibles en les quals es respecten i universalitzen tots els Drets Humans, demanda i possibilita la creació d’altres llocs de treball igualment importants. Amb aquestes premisses, presentarem ara un intent de síntesi de possibles formes de treball sostenible.

Jaciments d'ocupació sostenible

Cal insistir-hi: podem i deguem aprofitar aquesta crisi, com reclama Ban Ki-moon, amb el suport de la comunitat científica, per impulsar una transició a la Sostenibilitat, que replantege la forma de relacionar-nos entre nosaltres i amb la resta de la natura, vers la universalització dels Drets Humans i la protecció de la biodiversitat. Es poden crear, així, milions de llocs de treball en benefici del conjunt dels éssers humans i de les generacions futures. Aquests llocs de treball estarien vinculats a la urgent adopció de mesures necessàries i encara possibles, vinculades entre sí, com les que presentem seguidament, que constitueixen autèntics jaciments d'ocupació sostenible.

Ocupació vinculada a la transició des de l'economia marró a l'Economia Verda, solidària i sostenible

Es tracta d'una transició que ha de donar pas a la denominada per Jeremy Rifkin Tercera Revolució Industrial[4] i que comporta, entre d'altres, les següents mesures:

- Accelerar la transició energètica, substituint els recursos fòssils per energia neta i renovable (primer pilar de la 3ª Revolució Industrial). Això exigeix suprimir els actuals subsidis als recursos que danyen el medi ambient, com ara el carbó (programant alternatives de treball digne als actuals miners) i donar avantatges fiscals a les energies renovables, netes i descentralitzades.
- Augmentar l'eficiència d'aparells, sistemes i processos, afavorint l'estalvi energètic i reduint el consum d'altres recursos bàsics (aigua, sòl cultivable, minerals...).
- Augmentar, en particular, l'eficiència energètica dels edificis, que poden convertir-se, amb la instal·lació de panells fotovoltaics, en generadors locals d'energia (segon pilar de la 3a Revolució Industrial). Prioritzar les rehabilitacions (aïllament tèrmic, sistemes de ventilació...) i el disseny urbà sostenible, per aconseguir una millor eficiència energètica, reduir la contaminació, etc.
- Desenvolupar formes d'emmagatzemar l'energia de fonts renovables intermitents, facilitant la seua conversió en recursos permanents com ara hidrogen o piles de combustible (tercer pilar de la 3a Revolució Industrial)
- Desenvolupar xarxes intel·ligents de distribució d'energia elèctrica seguint les passes d'Internet per permetre a empreses i particulars compartir l'energia que produeixen (quart pilar de la 3a Revolució Industrial)
- Impulsar formes de transport sostenible i construir les infraestructures adients
- Promoure polítiques alimentàries sostenibles que contemplin tota la cadena, des de la producció, emmagatzemament i transport fins al consum, evitant la degradació socioambiental de l'agricultura industrial (que concentra la terra en poques mans i practica el monocultiu) i garantint una producció diversificada i sostenible, així com el benestar camperol, dotant de serveis el món rural (l'agricultura continua estant el sector que més ocupació genera a escala planetària).
- Impulsar la recerca i la innovació en projectes industrials sostenibles (aplicant sempre el Principi de Precaució).

Ocupació destinada a la protecció del medi, tant a nivell local com planetari

- Protecció i restauració dels ecosistemes terrestres i marítims, construcció d'infraestructures ecològiques, defensa de la biodiversitat...
- Evitar les extraccions depredadores (a un ritme superior al de la regeneració dels recursos) i afavorir l'ús sostenible dels serveis ambientals, imprescindibles per al benestar humà.
- Combatre totes les formes de contaminació, dissenyant una reducció i gestió de residus adient, amb recollida selectiva de residus de matèria orgànica per a la seua transformació en compost, retorn d'envasos de vidre per a la seua reutilització, etc.
- Mitigació del (i adaptació al) canvi climàtic.
- Afavorir el turisme sostenible, respectuós amb el medi ambient i, particularment, amb la diversitat biològica i cultural.

Ocupació per promoure i gestionar mesures econòmiques que afavoresquen el benestar social reduint les desigualtats i eradicant la pobresa extrema com objectiu prioritari

- Desenvolupar sistemes fiscals justos, amb impostos progressius, tant sobre salaris com sobre beneficis empresarials no reinvertits, per garantir els bens i serveis públics (sanitat, educació, cultura, atenció a les persones en situació de dependència, protecció mediambiental...).
- Establir una Renda Bàsica Universal i topes salarials (salari mínim i màxim) vinculats entre sí.
- Combatre les discriminacions laborals per raons ètniques, de gènere, o d'altres, garantint la igualtat de drets i l'empoderament de les dones.
- Valorar socialment i econòmicament l'anomenat treball reproductiu, replantejant la tradicional i desigual distribució de càrregues entre dones i homes.
- Imposar en el comerç mundial el respecte de les normes de protecció del medi i dels drets dels treballadors, evitant deslocalitzacions que cerquen augmentar els beneficis empresarials aprofitant l'absència d'aquestes normes.
- Utilitzar la distribució del treball i la incorporació dels desocupats a processos formatius orientats a noves formes de treball sostenible, com formes de combatre la desocupació.
- Regular els processos financers eradicant els anomenats paradisos o refugis fiscals e introduint taxes que penalitzen les transaccions especulatives.
- Substituir la competitivitat (en la que l'èxit d'uns comporta el fracàs d'altres) per una cooperació solidària beneficiosa per tothom.

Ocupació per estabilitzar la població mundial

Al llarg del segle XX, la població mundial s'ha quadruplicat fins superar el 7000 milions de persones i segueix augmentant en uns 80 milions cada any. Cal, doncs, interrompre aquesta explosió demogràfica que ha superat ja la capacitat de càrrega del planeta, provocant, junt a l'hiperconsum d'una quinta part de la humanitat, l'actual situació d'emergència planetària. Cal afavorir que els embarassos siguin el fruit de decisions voluntàries i responsables, no la conseqüència no desitjada del desconeixement o de la imposició de fonamentalismes religiosos que exigeixen associar sexualitat exclusivament a procreació. Això comporta mesures educatives i legislatives com les següents:

- Garantir el dret a la planificació familiar i a un lliure gaudi de la sexualitat, quan no conculque la llibertat d'altres persones.
- Incorporar l'educació sexual i la planificació familiar en el currículum de formació ciutadana.
- Dissenyar polítiques d'adaptació a l'envelliment de la població en volta d'intentar retardar-lo (i agreujar-lo) a través d'incentius destinats a augmentar la natalitat.

Ocupació destinada a garantir l'accés universal als recursos i serveis bàsics

Cal impulsar la legislació, les infraestructures i el personal que permeta garantir l'accés universal als recursos i serveis bàsics i el seu ús sostenible:

- Accés universal a l'aigua dolça.
- Accés universal a recursos energètics nets i renovables.
- Accés universal a suficients aliments sans per eradicar la fam i nodrir de forma adient.
- Accés universal a una vivenda adient en un indret saludable.
- Accés universal a la sanitat, amb una particular atenció a la salut materna i infantil i a les pandèmies que afecten al tercer món.
- Ampliar progressivament els Bens Públics Globals (i locals), la legislació per protegir-los i els llocs de treball necessaris per garantir la protecció d'aquests ben públics.
- Establir compromisos vinculants per a l'ajuda nacional i internacional a pobles en dificultat (catàstrofes, manca d'aliments...) enfortint els cascos verds, rojos i blaus de Nacions Unides (i els seus equivalents regionals i locals), reconvertint els pressupostos militars i els seus objectius.

Ocupació destinada a fer possible l'accés universal, molt en particular, a l'educació i a la cultura

- Eradicar l'analfabetisme, enriquint el concepte d'alfabetització més enllà del llegir i escriure.
- Estendre el dret a una educació de qualitat, tant formal com no reglada, espaïada al llarg de tota la vida, sense limitacions d'origen ètnic, de gènere, etc., que afavoresca el gaudi de la cultura, promoga actituds responsables i faci possible el desenvolupament personal i la participació en la presa fonamentada de decisions.
- Potenciar la producció cultural com alternativa al consumisme de bens materials, reconeixent així el paper de la cultura com pilar del desenvolupament sostenible[3].
- Protegir la diversitat cultural, no com simple folklore, sinó com patrimoni de la humanitat per el que suposa de pluralitat d'aportacions a la resolució de problemes i de propostes civilitzadores emancipadores.

Ocupació destinada a promoure pautes de comportament sostenible

- Promoure l'educació socioambiental per a la Sostenibilitat. Enfortir la consciència pública sobre els impactes negatius que tenen els patrons de consum insostenibles i substituir la cultura prevalent de consumisme per la de Sostenibilitat.
- Afavorir el consum responsable i el comerç just amb legislació adient, generalitzant l'eco- etiquetat.
- Afavorir la reutilització i el reciclatge dels materials amb instal·lacions adients.
- Reduir la ingesta de carn (la producció de la qual és tremendament ineficient i exigeix consums insostenibles d'aigua, sòl cultivable, recursos energètics...) així com de productes exòtics que precisen costosos transports, afavorint el consum de productes locals de temporada i d'agricultura ecològica.

Ocupació per garantir la participació ciutadana en la presa de decisions

Les mesures que hem enumerat en els apartats precedents, que requereixen (i fan possible) milions de llocs de treball, inclosos els del personal necessari per garantir el seu compliment, exigeixen potenciar la participació ciutadana en les instàncies de presa de decisions: no és possible una veritable transició a societats sostenibles –i ni tan sols el desenvolupament de la Ciència de la Sostenibilitat que fonamenta aquesta transició– sense la implicació ciutadana. I això comporta nous llocs de treball destinats, entre d'altres, a:

- Garantir el dret a la informació i la seua cobertura mediàtica.
- Promoure pressupostos participatius.
- Establir l'obligació de rendició de comptes per avaluar sistemàticament els aconseguiments, així com la petjada ecològica, incorporant mesures compensatòries.
- Establir un nou marc institucional i de presa de decisions que harmonitze les competències de les instàncies polítiques locals, regionals, estatals i planetàries.
- Enfortir i democratitzar Nacions Unides; suprimir el dret de vet en el Consell de Seguretat; regular les majories qualificades amb capacitat de decisió; garantir el respecte dels Drets Humans i dels acords internacionals; afavorir la creació d'instàncies regionals supraestatals plenament democràtiques...

Una perspectiva fonamentada

Els estudis científics estan convergint amb els moviments socials en la necessitat i possibilitat d'una transició a la Sostenibilitat que exigeix la superació de l'actual model socioeconòmic i l'adopció de mesures com les que acabem d'enumerar, que constitueixen veritables jaciments d'ocupació sostenible. La transició a la Sostenibilitat esdevé així la via per harmonitzar Drets Humans fonamentals com el dret al treball i el dret a un ambient saludable; drets que no sols no es contraposen, sinó que sols es poden assolir conjuntament. Insistim, per acabar, en que estem encara a temps de reorientar la forma de relacionar-nos entre nosaltres i amb la resta de la natura, posant les bases d'un futur sostenible. En açò rau la sortida fonamentada de la crisi sistèmica planetària que estem vivint.

Referències Bibliogràfiques

- [1] Brown, L.R. (1998). *El futuro del crecimiento. En The Worldwatch Institute, La situación del mundo 1998*. Barcelona: Icaria.
- [2] Piketty, T. (2014). *L'Economia de les desigualtats*. Edicions 62, Barcelona.
- [3] Maaluf, A. (2009). *El desajuste del mundo. Cuando nuestras civilizaciones de agotan*. Madrid: Alianza Editorial. (Pàgines 205-206)
- [4] Rifkin, J. (2010). *La civilización empática. La carrera hacia una conciencia global en un mundo en crisis*. Barcelona: Paidós.